

PĒTERIS VANAGS

***u*-KAMIENO BŪDVARDŽIŲ ŠAKNIES VOKALIZMO VARIANTAI
(VARIACIJOS BALT. *a* : *e*, *a* : SILPNASIS LAIPSNIS, *a* : *e* :
SILPNASIS LAIPSNIS)***

Lietuvių kalboje labai paplitusi *u*-kamieno būdvardžių morfeminė ir morfonologinė struktūra nėra vienalytė. Dažnai pasitaiko ir bendrašaknių būdvardžių variantų. Jie gali skirtis morfemiškai — savo priesagomis ar priesagų nebuvimu, plg. lie. *birùs* ‘lengvai, greitai byrantis, smulkus; našus, brandus’ ir *birlùs*, *birnùs*, *birstùs* ‘t.p.’; *gižùs* ‘sugišęs; nemalonaus skonio; įkyrus’ ir *gižlùs*, *gižnùs* ‘t.p.’; *kamšùs* ‘kuris lengvai kemšasi; į kurį daug galima sukimšti’ ir *kamšlùs* ‘t.p.’; *ėdrus*’ ir kt.

Antra vertus, variantai gali skirtis morfonologiškai — šaknies vokalizmo laipsniu, pvz., lie. *blandùs* ‘tirštas, tumus; tamsus, neaiškus; giedras, blaivas’, la. *bluožs* ‘storas, pribrendęs’ : lie. *blindùs* ‘apsiniaukęs’, la. *bližs* ‘storas, pribrendęs’; lie. *dagùs* ‘kuris greitai, gerai dega etc.’ : *degùs* ‘t.p.’; *draikùs* ‘kuris lengvai draikosi; kuris driekiasi pažeme; valkus, tąsus’ : *driekus* ‘tašus, valkus’ : *drikùs* ‘kuris žeme driekiasi, susidraikęs’.

Šie du variacijų tipai gali būti susipynę. Tuo atveju variantai skiriasi tiek vokalizmu, tiek priesagomis. Dažnai vienoje variantų eilėje yra abiejų tipų variacijos, pvz., lie. *draikùs*, *draiklùs* : *driekus* : *drikùs*, *driklùs*, *driknùs*; *laupùs* ‘kuris lengvai lupasi’ : *lupùs*, *lupnùs* ‘t.p.’; *skalùs* ‘gerai skylantis’, *skalnùs* : *skilùs*, *skilnùs* ‘t.p.’ Visa ši variantų įvairovė nėra susidariusi atsitiktinai. Variantuose slypi istoriškai skirtingų darybos tipų pėdsakai bei analoginės balsių kaitos padariniai. Kaip tik šių darybos tipų ir jų vėlesnio mišimo pagrindu baltų kalbose ir atsirado *u*-kamieno būdvardžių variantai.

Paminėti variacijų tipai baltistikoje gerai žinomi, tačiau jų kilmė ir pirmykštis priesagų ir šaknies vokalizmo laipsnių pasiskirstymas nėra nuosekliai nagrinėtas. Paprastai pasitenkinama tik tvirtinimu, kad balt. *a* laipsnis yra pirminis, o kiti — antriniai (pagal veiksmazodį), tačiau jokių įrodymų neduodama. Latvių kalbos būdvardžių variantai visai netyrinėti. Šio variantų nagrinėjimo ir sisteminimo tikslas yra, pirmiausia, nustatyti variacijų tipus ir išsiaiškinus jų senumą siekti nurodyti pirminius *u*-kamieno būdvardžių darybos tipus.

* Dėkoju dr. G. Subačiui už šio straipsnio redagavimą.

Įmanoma nustatyti keletą variantų atsiradimo tipų (Varbot, 1984: 68—71). Pirmiausia tai gali būti diachroninės kilmės variantai, t.y. sudaryti skirtingu laikotarpiu, kai darybos tipai morfemiškai ar morfonologiškai skyrėsi. Diachroninės kilmės variantai gali būti atsiradę dvejopai. Atskirų senųjų būdvardžių šaknies vokalizmas, atsiradęs dėl balsių kaitos, ilgainiui gali būti prilygintas veiksmažodžio vokalizmui. Antra vertus, galimas ir senojo darybos modelio atkūrimas, tik tai vėlesniu laikotarpiu, kai būdingas jau kitas morfonologinis darybos modelis — be balsių kaitos. Naujas būdvardis sudarytas tiesiai iš veiksmažodžio šalia seno būdvardžio, turinčio kitą vokalizmo laipsnį.

Tačiau atskirti šiuos du diachroninės kilmės tipus labai sunku. Pagrindas atriboti atskirų senųjų žodžių pasikeitimą nuo darybos modelio atkūrimo gali būti variantų semantinė diferenciacija. Darybos pasikeitimą charakterizuoja artimos ar tapachios variantų reikšmės, o modelio atkūrimą galima atpažinti pagal tai, kad variantų reikšmės daugiau skiriasi, ir naujasis variantas aiškiau siejamas su veiksmažodžiu. Tačiau *u*-kamieno deverbaliniai būdvardžiai baltų kalbose net dabar jaučiami kaip veiksmažodiniai vediniai, ir variantų reikšmių diferenciacijos beveik nėra. Tai lyg ir rodo, kad pagrindinis diachroninių variantų atsiradimo kelias yra atskirų senųjų būdvardžių šaknies vokalizmo pasikeitimas — analoginė balsių kaita.

Pripažinti variantų diachroninę kilmę vienintele neleidžia *u*-kamieno būdvardžių darybos gajumas lietuvių kalboje. Praktiškai iš kiekvieno veiksmažodžio gali būti išvestas toks būdvardis. Todėl, jei šalia dviejų variantų su nevienodais šaknies vokalizmo laipsniais, pvz., *gvalbùs* 'kuris gerai gvalbosi; gvaldus' ir *gvilbùs* 'kuris gerai gvilbosi' yra ir skirtingi veiksmažodžiai *gvalbo* (*gvalbė, gvalbėti*) 'gvaldyti' ir *gvilbo* (*gvilbė, gvilbėti*) 'gvildyti, gliaudyti', tai abu variantai laikytini sinchroniškais dariniais, jei nepritaikomi dar kiti variantų senumo nustatymo kriterijai.

Variantų senumui nustatyti gali būti panaudojama: veiksmažodžio su atitinkančiu šaknies vokalizmo laipsniu buvimas ar nebuvimas; varianto egzistavimas kitose baltų kalbose; varianto išplitimas, vartojimo arealai tarmėse; variantų reikšmių skirtumai; šių reikšmių santykiai su atitinkamų veiksmažodžių reikšmėmis; būdvardžio šaknies vokalizmo laipsnis. Pabrėžtina, kad taikant kriterijus dažnai neišvengiama ir subjektyvumo, todėl didesnę reikšmę turi variantų tipo, o ne konkretaus varianto atsiradimas. Tačiau aišku, kad tik per atskirus žodžius galima prieiti prie tipo.

Problema sudaro *u*-kamieno deverbaliųjų būdvardžių darybiniai ryšiai. Baltų kalbose egzistuoja trys žodžių tipai, kurių darybiniai santykiai ne visai aiškūs — veiksmažodžiai su *e* laipsnio vokalizmu, pvz., lie. *leñkia* (*leñkė, leñkti*), veiksmažodžiai iteratyvai ar kauzatyvai su *a* laipsnio vokalizmu, pvz.: *lañko* (*lañkė, lankyti*)

ir *u*-kamieno būdvardžiai, dažniausiai irgi turintys *a* laipsnį, pvz., *lankùs*. Sinchroniškai darybos ryšiai paprastai nustatomi taip — *leñkia : lañko ; leñkia : lankùs*. Tačiau būdvardis gali būti išvestas ir iš *ā*-kamieno veiksmažodžio. Tai rodo, pvz., žodis lie. *matùs* ‘gerai matantis’, kuris išvestas iš veiksmažodžio *māto* (*mātē, matýti*) ‘regėti’ (plg. *mēta* (*mētē, mēsti*) ‘sviesti’). Balsių kaitos aspektu *ā*-kamieno veiksmažodis gali palaikyti *e : a* kaitą tarp pirminio veiksmažodžio ir būdvardžio, jei šių veiksmažodžių reikšmės nesiskiria. Ir atvirkščiai, jei reikšmės skiriasi, lengviau gali atsirasti analoginė balsių kaita (plg. *metùs* ‘toli metantis’ šalia *matùs* ‘kuris greit numeta nuo savęs ką’ iš veiksmažodžio *mēsti* ir *matýti* ‘regėti’).

Ir istoriškai žodžių tipų *leñkia : lañko : lankùs* ryšys nevisai išaiškintas. Ar *lankùs* išvestas iš veiksmažodžio su balsių kaita *e : a* ar iš veiksmažodžio su balt. *a* (ide. **o*) laipsniu? Seniausiais laikais ide. **o* laipsnis buvo būdingas ide. antrosios serijos veiksmažodžiams ir formoms, kurios reiškė būseną. Pasak V. Ivanovo, baltų *ā*-kamieno veiksmažodžiai galėjo išsirutulioti iš antrosios serijos (Ivanov, 1981: 132—133). Panašiai ir S. Karaliūnas mano, kad balt. *ā*-kamieno iteratyvai ir kauzatyvai atstojo senesnius balt. *a* laipsnio *o/e*-kamieno veiksmažodžius, ide. antrosios serijos refleksus (Karaliūnas, 1987: 96—115, ypač 103). O būdvardžiai galėjo būti sudaryti kaip tik iš šios serijos resp. kamieno. Tačiau nepaisant pirmykštės tipo kilmės, sinchroniniu aspektu būdvardžiai daugiausia yra darybiniais ryšiais siejami su *e* laipsnį turinčiais pirminiais veiksmažodžiais, o jų ryšys su *ā*-kamieno veiksmažodžiais kiekvienu atveju nagrinėtinas atskirai (dėl darybos pamatinio žodžio kaitos baltų kalbose žr. Ambrazas, 1990: 60).

Visas būdvardžių šaknies balsių variacijas galima suskirstyti į dvi dideles grupes pagal tai, ar kuris nors iš variantų turi izoliuotą šaknies vokalizmo laipsnį, ar ne. Izoliuotu vadinamas toks būdvardžio šaknies vokalizmas, šalia kurio nėra to paties laipsnio vokalizmo veiksmažodžio, kuris galėtų eiti būdvardžio darybos pamatu.

Norint pagrįsti izoliuoto laipsnio sąvokos tikimą baltų kalbų medžiagai, reikia kiek sustoti prie balsių kaitos padėties dabartinėse baltų kalbose. Tiek lietuvių, tiek latvių kalboje balsių kaita yra gyva, veikianti ir žodžių kaityboje (veiksmažodžių kamienai), ir ypač žodžių daryboje (LKG I 98—109; GLJa 53—58; MLL VG I 47—49, 85). Čia yra nemaža archaiškų dalykų, savo kilme siekiančių net indoeuropiečių prokalbės laikus. Tačiau, nors ir gyva, balsių kaita yra uždara sistema, tai reiškia, kad nauji balsių kaitos nariai neatsiranda (išskyrus gal neoapofoniją — Venckutė, 1981: 183—184). Kiekvienas kamienas gali turėti keletą alomorfų su skirtingais balsių kaitos laipsniais, pvz., | neš | : | nēš | : | naš | — *nēš-ti : nēšiai : naštà*, | keit | : | kait | : | kit | — *keitē : kaitalioti : kito*, arba turėti tik vieną formą, pvz., | kep | — *kēpti*, | kand | — *kánda*. Kiti kamienai gali turėti sinchroniškai jau visai nebesiejamus alomorfus (sinchroniškai tai atskiri kamienai),

pvz., |gel| — *gėlti* ir |gal| — *gālas* (Fraenkel, 1962: 130), |kel| — *kėlti* ir |kal| — *kālnas*. Taigi ne visi kamienai realizuojami visais įmanomais balsių kaitos laipsniais. Ir šių trūkstančių narių negalima sudaryti, jei jų kalboje nėra. Tai reiškia, kad kiekvieno kamieno alomorfai yra atsiradę tuo metu, kai balsių kaita buvo ne tik gyva, bet ir produktyvi morfonologijos kategorija. Tai, kad atskiri alomorfai yra ne tik tiesioginis paveldėjimas iš indoeuropiečių prokalbės laikų (kai jie atsirado dėl fonetinių priežasčių), aiškiai rodo baltų mišrios kaitų eilės, pvz., *gėnà* : *giñti* : *ganýti* ir *gáinioti*, *priešgynis* ir kt. O tai jau atsitiko ne dėl morfonologinių priežasčių. Dabartiniu metu tokie nauji nariai ar eilės neatsiranda.

Taigi, jei užfiksuoti du būdvardžio variantai — *srabùs* ir *srebùs*, o veiksmažodžiai turi tik *e* laipsnį — *srėbia*, tai variantas *srabùs* turi izoliuotą vokalizmą — jis tikriausiai atsiradęs anksčiau negu variantas *srebùs*. Nors jie abu ir sinchroniškai aiškiai jaučiami kaip dariniai iš to paties veiksmažodžio *srėbti*, variantas *srabùs* negali būti naujas darinys, nes jis vienintelis atstovauja alomorfui |srab| ir todėl atspindi senesnę kalbos padėtį, kai balsių kaita dar buvo produktyvi.

Būdvardžio varianto šaknies vokalizmo izoliacija yra pagrindinis kriterijus varianto senumui ar bent santykiniam senumui nustatyti. Po to naudojami ir kiti kriterijai, nes yra daug variacijų, kur šalia visų būdvardžių variantų yra veiksmažodžių kamienai su atitinkamu šaknies vokalizmo laipsniu. Svarbu atsižvelgti ir į būdvardžių šaknies tipą, todėl patogiausios variacijas pirmiausia skirstyti pagal jų morfonologinę charakteristiką.

Variacijos balt. *a* : *e*. Šaknies tipas -CVC-. Didžiajai daliai variacijų būdingi variantai su balt. *a* : *e* — t.y. ide. **o* : **e* kaita. Atsižvelgiant į kamienų fonologinę sudėtį, reikia išskirti tipą, kuriam kaita *a* : *e* tėra vienintelė įmanoma. Tai yra -CVC- tipo kamienai, kurių vokalizmą sudaro tik grynas balsis. Silpnasis šaknies vokalizmo laipsnis šiuo atveju neįmanomas, todėl pirminiu pripažįstamas vienas iš poros *a* : *e* narių.

Tarp variacijos *a* : *e* tipo žodžių keletas turi ir izoliuotą šaknies vokalizmą, būtent, tik balsį *a*.

Lie. *dagùs* 'kuris greitai, gerai dega; karštas, staigus; skubus; dygus, badus; aštrus; piktas' (LKŽ minėtas iš tarmių — Dr, Gršl, Gs, Lkš, Plut, Slnt, Snt, Šauk, Šmk, Vl, Žvr) : *degùs* 'kuris gerai dega' (Mšk, Pvn). Pirminio veiksmažodžio su *a* šaknyje nėra, tik antriniai — *dagiója* (-*iójo*, -*ióti*) 'degioti, deginėti'. Problemiškas yra klausimas, ar *dagioti* tipo veiksmažodžiai gali eiti *dagus* tipo būdvardžių darybos pamatu, kaip mano P. Arumaa (Arumaa, 1951). Vis dėlto atrodo, kad jie gali tik padėti išsilaikyti *a* laipsnio vokalizmui būdvardyje. Taigi sinchroniniu aspektu *dagùs* šaknies vokalizmas yra verbališkai izoliuotas, nes nėra to paties šaknies vokalizmo laipsnio veiksmažodžio, kuris galėtų eiti jo darybos pamatu.

Šaknies *a* laipsnis dar yra *o-* ir *ā-*kamieno daiktavardžiuose lie. *dāgas* 'degimas, gaisras; pridegimas; sieros rūgštis', pr. *dagis* 'vasara', lie. *dagà* 'saulės karštis', la. *daga* 'Brandstelle; Kienruss'. Nepaisant būdvardžio *dagùs* ir daiktavardžių *dāgas*, *dagà* pirminio ryšio (žr. autoriaus nuomonę dėl deverbaliųjų *u-*kamieno būdvardžių kilmės iš *o-*kamieno vardažodžių Vanags, 1989), dabar *dagùs* jaučiamas esąs deverbalinis. Varianto *degùs* vokalizmas pamatuotas veiksmažodžio *dēga* (*dēgè, dēgti*). „Lietuvių kalbos žodyne“ *dagùs* vartoseną taip pat plačiau fiksuota negu *degùs*. Taigi pirminiu pripažintinas variantas su *a* laipsnio vokalizmu, o *degùs* yra analoginis darinys pagal veiksmažodį *dēgti* (plg. Skardžius, 1935: 59—65; LKŽD: 57).

Lie. *lakùs* 'kuris lengvai, greitai skrenda, lekia; eiklių kojų etc.' (vartojama visoje Lietuvoje), variantai su priesagomis — *laknùs* 'kuris ganant vis lekia, laksto; vikrus; greit garuojantis' (Dglš, Krkn, Ml, Prng, Švnč, Zr), *lakstùs* 'greitas; mėgstantis bėgioti' (Kls, Lp, Lš, Vj, Vrn, Vžns), *laksnùs* 't.p.' (Tvr, Užg, Vlk) : *lekus*, *lėkus* 'kuris lekia, lakus' (tik iš raštu). Nepriesaginio *a* laipsnio vokalizmo veiksmažodžio nėra. Vartojami tik priesaginiai *lakiója* (*-iójo, -ióti*) 'skraidyti, lakstyti; bėgioti; kraičioti', *lāksto* (*lākstè, lakstýti*) 't.p.', *laksnója* (*-ójo, -óti*) 'ne per greitai bėgti; maskatuoti; mėčiotis'. Priesaginiai būdvardžio variantai *laksnùs* ir *lakstùs* gali būti pamatuoti veiksmažodžiais *laksnóti* ir *lakstýti* (plg. ir Arumaa, 1951: 33, 49, 54). Dėl šaknies vokalizmo plg. dar *lakà* 'plyšys bitėms iš avilio išlėkti; lentelė prie avilio plyšio; geras byrėjimas, derlius; kas daug laksto' ir *lākas* 'plyšys bitėms iš avilio išlėkti; lėkimas'. Būdvardžio variantai *lekus*, *lėkus*, kurie tik keliskart raštuose užfiksuoti, turi savo vokalizmą pagal pirminį veiksmažodį *lēkia* (*lēkè, lēkti*) 'skristi etc.' Taigi iš visų būdvardžių variantų izoliuoti priesagos ir vokalizmo atžvilgiu yra *lakùs* ir *laknùs*, pirmasis iš jų vartojamas plačiau.

Lie. *lapùs* 'išlepeš, mėgstantis patogumus, skanų valgį; išdidus' (Gmž, dar iš M. Daukšos ir S. B. Chilinskio raštu), *lapnùs* 't.p.' : *lepùs* 't.p.' (plačiai vartojamas), *lepnùs* // *lėpnas* 't.p.', la. *lepns* 'stolz, hochmütig; prächtig, herrlich', lie. *lepšnùs* 'lepnus' (žinomas tik iš raštu) : la. *léps* 'plump, ungeschicht im Gehen; schwächlich'. Variantas su *a* laipsniu *lapùs* neatskiriamas savo kilme nuo daiktavardžių lie. *lāpas*, la. *lapa* 't.p.', kurių pirminė reikšmė buvo 'nuplėštasis, nuskintasis' iš veiksmažodžio balt. **lep-* 'plėšti, skinti'; plg. ir ide. **leu-* 't.p.' : got. *lauf*, šv. *löv*, s. angl. *leaf* 'lapas' — „nuskintieji, nuplėstieji“ buvo vartojami seniausiais laikais kaip pašaras (Drosdowski, 1963: 389). Pirminė būdvardžio *lapùs* reikšmė buvo turbūt 'kuris skina, plėša (lapus)' > 'kuris renkasi valgį' > 'mėgstantis skanų valgį'. Sinchroniškai *lapùs* savo šaknies vokalizmu yra izoliuotas. Variantus su *e* laipsniu *lepùs*, *lepnùs* // *lėpnas*, *lepšnùs*, la. *lepns* paremia veiksmažodžiai lie. *lempa*, *lėpsta* (*lėpo, lėpti*) 'darytis lepiam, išpaikusiam; vysti', la. *lepu*, *lepstu* (*lepu,*

lept) 't.p.' Variantą la. *lēps* pamatuoja *lēpstu* (*lēpu, lēpt*), lie. *lēpsta* (*lēpo, lēpti*) 'glebti, vysti; svirti, linkti žemyn'. Lie. *lepnūs* neseniai gavęs *u*-kamieno formą vietoj *o*-kamieno. Lie. *lapnūs* tikriausiai turi šaknies *a* iš *lapūs*, o priesagą *-n-* iš *lēpnas* // *lepnūs*. Taigi iš visų variantų seniausiu laikytinas *lapūs*.

Lie. *drabūs* 'kuris dreba' (Tv ir A. Juškos bei F. Kuršaičio' žodynai) : *drebūs* 'kuris tuoj dreba; baugus' (Mžk, D. Kleino gramatika). Nėra aiškiai siejamų žodžių turinčių *a* laipsnio vokalizmą — tik la. *drabu* (*-ēju, drabēt*) 'drebėti', tačiau šio veiksmažodžio šaknies *a* kilmė neaiški (plg. Ancītis, 1977: 242). Dėl vokalizmo plg. dar lie. *drabà* 'šlapdraba; skreplys'. Varianto *drebūs* šaknies vokalizmą palaiko veiksmažodis *drēba* (*-éjo, -éti*), la. *drebu* (*-ēju, drabēt*) 't.p.' Iš dviejų būdvardžių variantų pirminiu pripažintinas *drabūs*.

Lie. *srabūs* 'skanus, srebus' (Gs, Lnkv, Lp, Sml, Šil, Šn, Trg, Vlkv) : *srebūs* 't.p.' Variantas *srabūs* lieka visai izoliuotas, nes nėra nė vieno giminiško žodžio, kuris turėtų *a* laipsnio vokalizmą. Šaknies *e* žodyje *srebūs* paremia veiksmažodžiai *srēbia, srēbia* (*srēbē, srēbē; srēbti*) 'valgyti skystą maistą šaukštu etc.', la. *strebju, strēbju* (*strēbu, strēbt*) 't.p.' Senesnis, aišku, yra būdvardžio variantas *srabūs*.

Be šių minėtų būdvardžių, turinčių izoliuotą šaknies vokalizmą, yra ir tokių, kurie turi atitinkamo vokalizmo veiksmažodžius, tačiau būdvardžio ir veiksmažodžio reikšmės nutolusios viena nuo kitos. Taigi faktiškai šiandien nebėra to paties laipsnio veiksmažodžių, pamatujančių šiuos būdvardžius.

Lie. *matūs* 'vikrus; kuris mėtosi į šalis eidamas; kuris greit numeta nuo savęs ką' (3 pavyzdžiai iš A. Juškos žodyno) — atitinkamas veiksmažodis *māto* (*mātē, matyti*) turi pakitusią reikšmę 'regėti', la. *matu* (*-īju, matīt*) 'fühlen, empfinden, merken'. Iš šios reikšmės išvestą šalia minėtos turi ir būdvardis *matūs* — 'gerų akių, viską matantis' (Ds, Sdk, Užp); lie. *matrūs* 'kuris gerai mato, akylas' : *metūs* 'kuris gerai mėjo, toli numeta; kuris meta nuo savęs (apie arklį); kuris moka nusikratyti visokių rūpesčių; išlaidus' (Gr, J. Juškos žodynas), *metrūs, mètrūs* 'taiklus' (Šlv, Žgn). Dėl šaknies vokalizmo *a* laipsnio plg. dar lie. *mātas* 'matavimo priemonė; matavimas etc.', la. *mats* 'Haar; die Metze in der Mühle', *mata* 'Alter, Grösse'. Variantų su *e* vokalizmu laipsnį ir reikšmę pamatuoja veiksmažodis lie. *mēta* (*mētē, mēsti*) 'sviesti tolyn etc.', la. *metu* (*metu, mest*) 't.p.' (dėl reikšmių 'sviesti' ir 'regėti' sąryšio rašyta Fraenkel, 1962: 416). Pirminiu būdvardžio variantu turi būti pripažįstamas *matūs* 'kuris meta', nes jis išlaiko senesnę balsių kaitos laipsnį negu *metūs*, kuris turi *e* pagal veiksmažodį *mēsti*.

Lie. *sakūs* 'sugebantis susekti, atrasti; kuriame galima atsekti (kelius), neklaidus' (Lkv, A. Juškos žodynas), *saklūs* 't.p.' (A. Juškos žodynas) : *sekūs* 'sekantis vienas paskui kitą, nuoseklus', *seklūs* 'kuris gerai atseka kelią; imlus, gabus; laimingas' (Žemaitijoje). Variantai su *a* laipsniu savo kilme susiję su veiksmažodžiais lie.

sāko (*sāké, sakýti*), la. *saku* (-īju, *sacīt*) ‘šnekėti, kalbėti’ — tačiau jų reikšmės sinchroniškai nėsiejamos. Variantus *sakùs* ir *saklùs* fonetiškai ir semantiškai palaiko priesaginis veiksmažodis *sakiója* (-iójo, -ióti) ‘sekioti’ (užfiksuotas vakarų Lietuvoje — pagal LKŽ) ir daiktavardis *sākas* ‘seklys; kas seka, laikosi (kelio); kas eina paskui; vora, eilė’. Variantai su *e* laipsniu sudaryti pagal pirminį veiksmažodį lie. *sēka* (*sēkē, sēkti*), la. *seku* (*secu, sekt*) ‘eiti, vykti iš paskos etc.’ (*sekùs* laikytinas net naujadaru — LKŽ užfiksuotas tik iš FT ir NdŽ). Taigi senesnę šaknies vokalizmą rodo variantai *sakùs* ir *saklùs*.

Lie. dial. *smagùs* ‘daug sveriantis, sunkus; nelengvas atlikti etc.’, la. *smags*, *smagrs* ‘t.p.’, lie. *smaglùs* ‘tinkamas smogti, mesti, smagus, miklus’ (Nmk, Rs) : lie. *smegùs* ‘kuris gerai smenga, lenda; į kurį lengvai smengama, purus’ (Grž). Variantai su *a* laipsniu lie. *smagùs*, la. *smags*, *smagrs* yra nutolę nuo savo pirminės reikšmės (plg. *smaglùs*), kurią palaiko veiksmažodis lie. *smāgo* (*smāgē, smagyti*) ‘pliekti, dyžti, plakti’ ir *smāgia*, *smōgia* (*smōgē, smōgti*) ‘staigiai, stipriai suduoti, kirsti, trenkti etc.’ Variantas su *e* laipsniu turi vokalizmą iš lie. *smegti*, *smēnga*, *smēgsta* (*smēgo, smēgti*) ‘lįsti gilyn, klimpti; strigti; slegiantis smukti etc.’ (pagal Būga RR I: 103 *smengù*, *smēgti* ‘savo sunkumu traukiu žemyn’) ir *smēgia* (*smēgē, smēgti*) ‘smeigti, besti; sviesti’. Būdvardžių reikšmių ryšys yra ne kartą jau nagrinėtas (žr., pvz., Fraenkel, 1962: 837—838); tipologiškai galima dar palyginti lie. *slėgùs* ‘sunkus, svarus’ : *slēgti* ‘spausti sunkumu iš viršaus; sloginti, spausti, sunkinti etc.’; galbūt ir *sunkùs* ‘svarus’ : *suñkti* ‘spaudžiant atskirti, išgauti (sunką, skystį) (Fraenkel, 1962: 941; ME III 1132). Iš analizuojamųjų būdvardžių variantų seniausiu laikytinas balt. **smagus*; la. *smagrs* turbūt *u*-kamieno formų niekada neturėjo.

Šalia nagrinėtų būdvardžių variacijų, kurių nariams aiškiai galima nustatyti santykinį senumą, yra ir tokių, kurių senumas sunkiau nustatomas. Tai žodžiai, šalia savęs turintys to paties vokalizmo ir motyvuojančios reikšmės veiksmažodį, kuris gali eiti atitinkamo būdvardžio darybos pamatu, pvz., lie. *stabùs* ‘nuostabus, nepaprastas; pastabus, smalsus’ (Sk) : *stebùs* ‘darantis stebuklus; keliantis nuostabą’ (senieji raštai). Atitinkami veiksmažodžiai *stābo* (*stābē, stabyti*) ‘stebinti’ : *stēbi*, *stēbia* (*stebėjo, stebėti*) ‘atidžiai žiūrėti; reikšti nuostabą’ ir *steñba* (*stēbo, stēbti*) ‘imti stebėtis’. Dėl vokalizmo plg. dar lie. *stabà* ‘stebėjimas, įsižiūrėjimas’, *stābas* ‘statula ar koks daiktas, laikomas dievu ir garbinamas; statula; stulpas’, la. *stabs* ‘Pfoften, Pfahl, Säule, Pfeiler; Schlagfluss’. Būdvardžio variantas *stabùs* gali būti laikomas senesniu tik dėl platesnio vokalizmo laipsnio vartojimo vardažodžiuose.

Apibendrinus visus nagrinėtus būdvardžių variantus su *a* : *e* kaita -CVC- tipo šaknyse, matyti, kad daug atvejų, kai yra gana aiški senesnė *a* laipsnio variantų

kilmė, lyginant su variantais, turinčiais *e* laipsnį. Tai — *dagùs, lakùs, lapùs, drabùs, srabùs, matùs, sakùs, smagùs*. Taigi faktais galima pagrįsti jau seniai vartojamos tezės teisingumą. Kad šaknies tipui -CVC- reikia pripažinti *a* laipsnio pirmenybę, leidžia tvirtinti dar ir faktas, kad ide. **o*, resp. balt. *a* laipsnis, kaip žinoma, apskritai būdingas deverbaliniams vardažodžiams ide. kalbose. Tą aiškiai parodo ir dauguma minėtų *o*- bei *ā*-kamieno daiktavardžių. Variantų su *e* laipsniu atsiradimą nulėmė balsių kaitos aktualumo sumažėjimas ir kartais reikšmių nutolimas (Skardžius, 1935: 59—65; LKŽD: 57). Jie atsirado pakeitus senųjų būdvardžių šaknies vokalizmą pagal pirminių veiksmažodžių vokalizmą ar galėjo būti naujai sudaryti iš šių veiksmažodžių be balsių kaitos.

Variacijos balt. *a:e*. Šaknies tipas -CViC-, -CVRC-. Kitą variacijų su *a:e* kaita grupę sudaro *u*-kamieno būdvardžiai, kurių šaknis turi dvibalsį ar mišrųjį dvigarsį. Taigi būtų įmanomas ir silpnasis balsių kaitos laipsnis šaknyje, tačiau būdvardžių variantai su šio laipsnio vokalizmu nežinomi. Ir šiuo atveju būdvardžio šaknies vokalizmo laipsnio izoliacija rodo senesnę variantą.

Lie. *brandùs* 'gerai pribrendęs, kietas, derlingas; sausas, brankus etc.' (visoje Lietuvoje), la. *bruõžs* 'storas, pribrendęs' : lie. *brendùs* 'brendęs, brandus' (Ds, Kp), plg. ir pr. *brende-kermnen* acc. sg. 'nėščias kūnas'. Nepriesaginio *a* laipsnio veiksmažodžio nėra, tik antriniai lie. *brándėja* (-ėjo, -ėti) 'bręsti' ir *brandina* (-ino, -inti) 'nokinti, laukti pribrestant' bei daiktavardžiai *brandà* 'javų derlius; žmogaus brendimas; skalsė', *brañdas* 'subrendimas', la. *bruõds* 'Knospe, Äuglein; Wetterleuchten'. Variantą su *e* laipsniu palaiko veiksmažodis lie. *brėsta, brėndžia* (*brėndė, brėndo; brėsti*) 'baigti augti, nokti; eiti į protą; brinkti', la. *briēžu, briēstu* (*briēdu, briēst*) 't.p.' Senesnis, aiškus, variantas balt. **brandus*. Tai patvirtina, be šaknies vokalizmo izoliacijos, dar ir varianto platesnis vartojimas tiek lietuvių kalbos tarmėse (palyginti su *brendùs*), tiek ir latvių kalboje. Ši leksema siekia rytų baltų bendrybės laikus. Variantas *brendùs* (kaip ir pr. *brende-*) sudarytas pagal pirminio veiksmažodžio vokalizmą.

Lie. *drąsùs, drąsus* // labai retai *drąsas* 'kuris nebijo, drįsta; narsus', la. *drùošs* // *drùoss* 't.p.', lie. *drąsmus* 't.p.', la. *drùosms*² 't.p.' : lie. *drēsùs* 't.p.' (iš senųjų raštų). Baltų kalbos neturi pirminių veiksmažodžių su *a* laipsniu, o tik daiktavardžius lie. *drąsà* 'neturėjimas baimės, drąsumas', la. *druosa* 't.p.' (kad ir žinomas tik iš Rainio raštų, žodis gali būti tikrai latviškas — Rainio paimtas iš augšzemniekų tarmių). Būdvardžio variantai lie. *drąsmus*, la. *drùosms*² savo priesagą -*m*- veikiausiai gavę iš daiktavardžio lie. *drąsmė*, la. *drùosme* 'drąsa'. Lietuvių būdvardis su *e* laipsniu turi vokalizmą iš veiksmažodžio *dręsa* (*drįso, drįsti*) 'nebijoti, turėti drąsos'. Pirminiu pripažintinas rytų baltams bendras būdvardžio variantas su *a* laipsnio šaknimi **dransus*.

Lie. *dalsùs* 'kuris delsia' (1 pavyzdys iš Sb) : *delsùs* 'nerangus, neskubus, gaisus' (iš raštu). Variantas su *a* šaknyje visiškai izoliuotas, nes *a* užfiksuotas tik šitame žodyje. Variantas su *e* laipsniu pagrįstas veiksmažodžio lie. *delsia* (*delsè, delsti*) 'vilkinti, atidėlioti, gaisiti'. Taigi senesnis yra variantas *dalsùs*.

Lie. *garbùs* 'garbingas, garbės vertas; tvarkingas, švarus' (Grž, A. Juškos žodynas, senieji raštai) : *gerbùs* 't.p.' (A. Juškos žodynas, M. Daukšos raštai). Su *a* laipsniu žinomas tik priesaginis veiksmažodis *garbsto* (*garbstè, garbstyti*) 'girti, garbinti; raudoti mirusio, žodžiais išskaičiuojant jo darbus ir dorybes' ir daiktavardžiai *garbà, garbè* 'šlovė, pagarba; geras vardas' ir *garbas* 'tvarkymas'. Variantą su *e* laipsniu pamatuoja veiksmažodis *geřbia* (*geřbè, geřbti*) 'garbinti, šlovinti; puošti; valyti, tvarkyti etc.' Pirminiu pripažintinas būdvardžio variantas *garbùs*, nes jo šaknies vokalizmas dabar izoliuotas.

Lie. *sajùs* 'skalšus sėti; skalsus sodinti (apie bulves)' (plačiai vartojamas) : *sèjùs, sejùs* 't.p.' (Sdk, Šd, Vdš). Šaknies *a* laipsnį turi tik išvestinis veiksmažodis *sājina* (*-ino, -inti*) 'sėti'. Variantai su *e, é* turi vokalizmą pagal veiksmažodį lie. *sėja* (*e* trumpas!), *sėja* (*sèjo, sėti*), la. *sēju* (*sèju, sèt*) 't.p.'; plg. ir lie. *sējà*, la. *sėja* 'javų ir daržovių sėjimas'. Senesnis yra būdvardžio variantas *sajùs*.

Jei variacijų narių šaknies vokalizmas neizoliuotas, pirminį variantą gali padėti nustatyti kiti kriterijai.

Lie. *dargùs, dārgus* (M. Daukšos raštai) 'darganotas, bjaurus, piktas' (Ėr, Pg, Rm, Ukm, A. Juškos žodynas); turbūt ir la. **dargs*, kuris vieną kartą užfiksuotas sakinyje: „*pasargi (mani), kad elles gari sij, kad tie dalaužas dargi*“. J. Endzelynas gretina šiuos žodžius (ME I 440) : lie. *dergùs* 't.p.' (iš raštu). Variantas su *a* laipsniu turi šalia veiksmažodį su kiek skirtinga semantika lie. *dārgo* (*dārgè, dārgyti*) 'šmeižti, darglioti'; dėl vokalizmo plg. ir *dargà* 'lietingas oras; dargana; mirkimas; apkalba'. Varianto *dergùs* *e* laipsnį pamatuoja veiksmažodis *dėrgia* (*dėrgè, dėrgti*) 'snigti su lietumi; teršti; žodžiais bjauroti', la. *derdzas* (*derdzās, dergtiēs*) 'zuwider sein; mächtig gelüsten'. Pirminiu turbūt reikia laikyti variantą balt. **dargus*, nes jis plačiai vartojamas lietuvių kalboje, žinomas (?) ir iš latvių kalbos. O variantas *dergus* LKŽ turi tik vieną pavyzdį iš bažnytinių raštų.

Lie. *sargùs, sargus* (baritonas su neaiškia priegaide M. Daukšos raštuose) 'greitai pajuntantis, budrus; kuris akylai seka, saugo; saugus etc.' (plačiai vartojamas) : *sergus* 't.p.' (iš senųjų raštų). Pirmą variantą palaiko lie. *sařgo* (*sařgè, sargyti*) 'budėti, sėdėti', la. *sařgu, -āju* (*-āju, sařgāt*) 't.p.'; plg. ir lie. *sārga, sargà* 'sargyba', *sārgas* 'sargybinis', la. *sařgs* 't.p.', pr. *butsargs* 'buto sargas'. Variantas su *e* pagrįstas lie. *sėrgi, sėrga, sėrgti* (*sėrgèjo, sėrgėti*) 'ginti nuo pavojų, saugoti; susilaikyti nuo ko etc.' Senesnę varianto *sargus* padėtį paremia daug platesnis vartojimas ir *a* laipsnio gausumas deverbaliuose vardažodžiuose.

Kitų variacijų narių santykinį senumą dar sunkiau nustatyti, nes pagrindiniai kriterijai neleidžia vieno iš variantų laikyti senesniu.

Lie. *kamšùs* 'kuris lengvai kemšasi; į kurį daug galima sukimšti; talpus; kuris užsikemša, sunkiai praryjamas' (Kdn, Rs, Vrd), *kamšlùs* 'talpus; kuris daug kemša; èdrus' (Skdv, Skr) : *kemšùs* 'į kurį daug telpa, talpus' (Šl). Variantą su *a* laipsniu paremia lie. *kaĩšò* (*kaĩšè*, *kamšýti*) 'kaišyti; kaišioti; alkūnėmis stuksenti, stumdytis'; plg. ir daiktavardžius *kamšà* 'žabais, virbais iškimštas, išklotas kelias; prikimšta, užtaisyta duobė etc.', *kaĩšas* 'kamštis'. Variantas su *e* laipsniu pamatuotas veiksmažodžio *keĩša* (*kiĩšò*, *kiĩšè*; *kiĩšti*) 'kišti, grūsti; sprausiti etc.' Šiuo atveju nėra nei vokalizmo izoliacijos, nei reikšmių ar vartojimo skirtumų. Vienintelis dalykas, kuris galėtų liudyti apie *a* laipsnio prioritetą, yra platesnis šio laipsnio vartojimas deverbaliuose vardažodžiuose.

Lie. *saikùs* 'turintis saiką, saikingas; talpus; lengvai seikimas' (iš raštų) ir 'eiklus, greitas (apie gyvulius); darbštus etc.' (Bsg, Dj, Dkk, Erž, Jnšk, Krč, Ps, Sb, Skp, Sln, Sv, Šll, Šmn, Vb, Vl), *saiknùs* // *saiknas* 'geras, normalus' : *seikùs* 'saikus' (senieji raštai). Variantas su *a* pamatuojamas veiksmažodžiais *saiko* (*saikè*, *saikýti*) 'seikėti', *saikia*, *saika* (-ėjo, -ėti) 't.p.', *sáiko* (*sáikè*, *sáikyti*) 'saikioti' (dėl reikšmių santykio žr. Fraenkel, 1962: 656), plg. ir *saikas* 'biralų, skysčių matas etc.' Būdvardžio variantą su *e* laipsniu paremia veiksmažodis *seiki*, *seika*, *-ia* (-ėjo, -ėti) 'matuoti saiku'. Tolimesnę reikšmę turi *siekia* (*siekè*, *siekti*) 'stengtis paimiti, paliesti ką toliau esantį; duoti priesaiką'. Dėl vokalizmo plg. ir lie. *seikas*, *siėkas*, la. *sieks* 'saikas'. Būdvardžio variantas *saikùs* galėtų būti senesnis, nes vartojamas plačiau ir turi deverbaliams vardažodžiams būdingą laipsnį (tačiau plg. ir *saikas* : *siėkas*).

La. *skaĩbs* 'scharf, streng, rauh, widerhaarig, zänkisch, unverträglich' : *škeĩbs* 'herbe, bitter — sauer'. Pirmą variantą pamatuoja la. *skarbit* 'splittern; schroff erwidern', plg. ir *skaĩba* 'Splitter'; antrą — lie. *skeĩbia* (*skeĩbè*, *skeĩbti*) 'giliai įžymėti, įrėžti', plg. ir la. *škeĩba* 'rakštis'. Šiuo atveju trūksta kokių tvirtesnių įrodymų apie būdvardžių variantų santykinį senumą.

Apibendrinant nagrinėtą *u*-kamieno būdvardžių šaknies variacijų tipą *a* : *e* (šaknies struktūra -CViC-, -CVRC-), lygiai kaip ir pirmajam šaknies tipui -CVC- reikia pripažinti šaknies *a* laipsnio pirminį pobūdį palyginti su *e* laipsniu. Tai patvirtina tiek žodžiai, turintys izoliuotą šaknies vokalizmą (lie. *brandùs*, *drasùs*, *dal-sùs*, *garbùs*), tiek faktas, kad kai kurie žodžiai siekia rytų baltų epochą, t.y. — jie vartojami ir lietuvių, ir latvių kalboje (lie. *drasùs* — la. *drùošs* // *drùoss*, lie. *brandùs* — la. *bruôžs*, gal ir lie. *dargùs* — la. **dargs*). Pirmenybę variantams su *a* laipsniu patvirtina taip pat šio laipsnio platesnis vartojimas deverbaliuose vardažodžiuo-

e. Variantai, turintys *e* laipsnį šaknyje, yra pakeisti senieji dariniai ar naujai sudaryti pagal pirminius veiksmažodžius su *e* laipsnio vokalizmu.

Variacijos balt. *a*: *silpnasis laipsnis*. Antras *u*-kamieno būdvardžių šaknies morfonologinių variacijų tipas *a*: *silpnasis laipsnis* irgi pasirodo kaip tik nagrinėto šaknies tipo -CViC-, -CVRC- ir dar -CVuC- žodžiuose. Tipas -CVuC-, aišku, praktiškai negali turėti *a*: *e* laipsnių variacijų, nes ide. **ou* (> balt. **au*) ir **eu* (> balt. **iau*) baltų kalbose yra gerokai sumišę. Mėginant išsiaiškinti variacijų *a*: *silpnasis laipsnis* senesnę variantą, reikia iš pradžių atsiriboti nuo išanktinių tradicinių sprendimų bei tezių, ir tik po medžiagos analizės stengtis daryti išvadas.

Ir vėl susiduriame su faktu, kai izoliuotą vokalizmą turi kai kurie variantai su *a* laipsnio šaknimi.

Lie. *alsùs* 'alsinantis, varginantis; troškus, tvankus' (Gl, Grdm, Gs, Knv, Kps, Trgn, Vlkv) : *ilsùs* 'ilsinantis, varginantis; greit pailstantis' (Èr, Sn). Su *a* laipsniu užfiksuoti tik antriniai veiksmažodžiai *alsúoja* (-*ãvo*, -*úoti*) 'įkvėpti ir iškvėpti orą; kvėpuoti', *álsėja* (-*ėjo*, -*ėti*) 't. p.', *alsina* (-*ino*, -*inti*) 'caus. ilsti; varginti' ir daiktavardžiai *alsas* 'ilsimas, nuovargis', *alsà* 'nuovargis; alsavimas'. Variantą su silpnuoju laipsniu pamatuoja veiksmažodžiai *ilsta* (*ilso*, *ilsti*) 'vargti, silpti, netekti kvapo', *ilsi*, *ilsi* (-*ėjo*, -*ėti*) 'pavargus nuo darbo stovėti'. Vokalizmo izoliuota padėtis ir daug platesnis vartojimas leidžia senesniu laikyti variantą *alsùs*.

Lie. *rajùs* 'daug suryjantis, èdrus; kurio daug galima suryti' (Sv, Šv, Žl) : *rijùs* (Dkk, Dgl, Ds, Sdk, Vžns), *ryklùs* (Kp, PnmR, Rm, Sb, Ssk, Svn, Vb), *rysnùs* (Dglš, Dkšt, Klt, Ktk, Lkm, Mlt, Rš, Trgn, Vj), *ryslùs* (Zr) 't. p.', la. *rìls* 't. p.' Šaknies *a* laipsnis dar pasirodo tik daiktavardžiuose lie. *rajùs*, *rajaĩ* 'viriai', *rājus* 'masalas žuvims; plėšriųjų žuvų skrandis', o silpnąjį laipsnį pagrindžia veiksmažodis *rýja* (*rīja* — Būga RR II: 430, 491), *rýna*, *rija*, *rēja* (*rìjo*, *rýti*), la. *riju*, *rīnu* (*riju*, *rīt*) 't. p.' Taigi varianto *rajùs* vokalizmas yra izoliuotas ir tuo patvirtina savo senumą.

Lie. *sarpùs* 'gerai išsirpęs, nunokęs' (LKŽ tik iš E. Mieželaičio poezijos) : *sirpùs* 't. p.' (iš raštu). Su *a* laipsniu LKŽ randamas tik priesaginis *sarpina* (-*ino*; -*inti*, -*yti*) 'sirpinti, džiovinti'. Variantą su silpnuoju laipsniu paremia veiksmažodis *siřpsta* (*siřpo*, *siřpti*) 'nokti, bręsti'. Ir šiuo atveju senesnis dėl savo vokalizmo turėtų būti būdvardžio variantas *sarpùs*. Tiesa, gali kilti abejonės dėl jo autentiškumo.

Lie. *smardùs* 'smirdintis, dvokus' (Skr, Snt, Šl, M. Daukšos raštai, A. Juškos žodynas) : *smirdùs* 't. p.' (G. H. F. Nešelmano žodynas). Variantą su šaknies *a* laipsniu palaiko tik antriniai veiksmažodžiai *smardina* (-*ino*, -*inti*) 'daryti smirdintį; leisti smarvę etc.'; plg. ir lie. *smardà* 'cunnus; kas smardina', *smárdas* 'smarvė', la. *smar̃ds* 't. p.' Varianto *smirdùs* vokalizmą pagrindžia veiksmažodis *smirdi*, -*a*,

-džia, -sti (-ėjo, -ėti) 'dvokti', la. *smiřd* (-ēja, *smiřdēt*) 't. p.' Senesniu tiek dėl izoliuoto vokalizmo, tiek dėl platesnio vartojimo laikytinas būdvardžio variantas su *a* laipsnio vokalizmu, o variantas *smirdūs* turi vokalizmą pagal veiksmažodį.

La. *spuôžs* 'šviesus, šviečiantis' ir *spuôds* 't. p.', *spuôdrs* 't. p.' : lie. *spindūs* 'spindintis, blizgantis' (Šts, Vdžg). La. *spuôžs* (< balt. **spanđus* — plg. ME III 1036) turi izoliuotą vokalizmą — *a* laipsnis randamas tik iš būdvardžio išvestuose žodžiuose. Variantas su silpnuoju laipsniu lie. *spindūs* turi vokalizmą iš veiksmažodžio *spindi*, *spiñdi*, *spindžia*, *spinda* (-ėjo, -ėti) 'šviesti, žibėti etc.', la. *spīdu* (-ēju, -spīdēt) 't. p.' Taigi aišku, kad senesnę vokalizmą turi būdvardžio variantas balt. **spandus*.

Lie. *nartūs* 'užsispyręs, kietasprandis (apie gyvulius); apimtas didelio noro etc.' (Ut, Vžns, K. Sirvydo ir A. Juškos žodynai) : *nirtūs* 'turintis nirtulį; niršus, piktas' (tik iš raštų). Šalia varianto su *a* laipsniu yra tik priesaginis veiksmažodis *nártina* (-ino, -inti) 'erzinti, pykinti'; plg. ir *nařtas* 'pyktis, įniršis'. Variantą *nirtūs* palaiko veiksmažodis *niřsta* (*niřto*, *niřsti*) 'smarkiai pykti, niršti; ožiuotis etc.' Dėl savo izoliuoto vokalizmo senesniu laikytinas variantas su *a* laipsniu. Tai patvirtina ir varianto platesnis vartojimas bei *a* laipsnio pasirodymas ir kituose deverbaliuose vardažodžiuose.

Lie. *laipūs* 'kuris gerai laipioja' (Prnv, Slnt, Šmk), *laipsnūs* 'mėgstantis laiptoti' (Rod, Vlk), *laipstūs* 't. p.' (Šmk, Šš) : *lipūs* 'gebąs gerai lipti; laipus' (Antš, Ds, Pnd, Skr, Sml, Sv), *lipnūs* 't. p.' (Užp). Vokalizmo *a* laipsnį dar tik priesaginiai veiksmažodžiai *láipioja* (-iojo, -ioti) 'iter. lipti', *laipina* (-ino, -inti) 'caus. lipti'; plg. ir lie. *láipa* 'laiptas, laipsnis', la. *lāipa* 'tiltelis'. Variantas *laipstūs* savo kilme susijęs su veiksmažodžiais *laipstoja* (-ojo, -oti) (Dbč), *laipstúoja* (-āvo, -úoti) (Pns) 'laiptoti'. Variantą su silpnuoju laipsniu palaiko veiksmažodžiai lie. *lipa* (*lipo*, *lipė*; *lipti*) 'žengti, kopti; eiti etc.', la. *lipu* (*lipu*, *lipt*) 't. p.' Dėl savo izoliacijos senesniu pripažintinas *a* laipsnio vokalizmas būdvardžiuose.

Lie. *baugūs*, *baūgas* 'baugštus, bailus; lepus; baisus' (plačiai vartojamas), la. *baūgs* 'hässlich; böse, zornig' (Rucava — gali būti skolinys iš lietuvių kalbos — EH I 207), lie. *baugšlūs* (iš Vaižganto raštų), *baugštūs* (Gs, Skr) // *baūgštas* 't. p.' : *bugūs*, *būgūs* 'kuris bijo; baisus' (Klm, Užv, A. Juškos žodynas), *buglūs* 'bailus šalčio, lepus' (Klvr), *bugšnūs* 'baugus' (Klm, Vg), *bugštūs*, *būgštūs* 't. p.' (Dr, Pp, Prk, Skd, Šts), la. *būgns* 't. p.' Šaknies *a* laipsnį turi dar antriniai veiksmažodžiai lie. *baugina* (-ino, -inti) 'gąsdinti, bailinti', *baugština* (-ino, -inti), *baūgšto* (*baūgštė*, *baugštýti*) 't. p.'; plg. ir lie. *baūgas* 'baidyklė, vaiduoklis'. Variantai su silpnuoju laipsniu paremti veiksmažodžiu *būgsta* (*būgo*, *būgti*) 'bijoti; nepakelti, netverti'. Taigi turbūt senesnis būdvardžiui yra *a* laipsnis — tai rodo vokalizmo izoliacija ir labai platus vartojimas; bet plg. Gamkrelidze, Ivanov, 1984 I:

178—179, kur šios šaknies ide. *o laipsnis laikomas naujesniu už silpnąjį laipsnį, nes atitinkami sen. graikų kalbos žodžiai *o laipsnio visai neturi — φεύγω (aor. ἔφυγον, perf. πέφευγα 'fliehe', φυγή (ir lot. *fuga*) 'Flucht', dar lot. *fugiō, fūgī, -ere* 'fliehe, enteile'. Taigi ir būdvardžio varianto su silpnuoju laipsniu kilmė gali siekti gana senus laikus.

Lie. *slaidūs* 'lengvai slystantis' (Sb), la. *slāids* 'schiefliegend, abschüssig; glatt, schlank; lang gestreckt; gefügig; gewandt schnell' (plačiai vartojamas) : lie. *slidūs, slydūs* 'lygus, glotnas; kuris gerai lengvai slysta' (plačiai vartojamas), la. *slids* 't.p.' Šalia varianto su *a* laipsniu tik antrinis veiksmažodis lie. *sláidžioja (-iojo, -ioti)* 'slidinėti'; plg. la. *slaida* 'Spur, Geleise'. Būdvardžio variantus su silpnuoju laipsniu palaiko lie. *sliñda (slido, slisti)* 'darytis slidžiam', *slýsta (slýdo, slýsti)* 'šliuožti slidžiu paviršiumi; nesilaikyti padėtam etc.', *slýdi (-ėjo, -ėti)* 'slystelėti', la. *slīdu (-ėju, slīdēt)* 'slysti'. Tiek dėl izoliuoto vokalizmo, tiek dėl nuo veiksmažodžio nutolusios reikšmės (latvių kalboje) senesniu galėtų būti laikomas variantas **slaidus*, tačiau ir variantas **slidus* rodo bent jau rytų baltų epochos senumą.

Vienas kitas variacijų narys, neturėdamas izoliuoto vokalizmo, gali būti laikomas senesniu todėl, kad vartojamas daug plačiau negu kiti variantai.

Lie. *klampūs* 'į kuri įklimpstama; tašus' (vartojamas daugelyje aukštaičių tarmių — Dkš, Ds, Gg, Ob, Smn, Srv, Švnč ir senuosiuose raštuose) : *klimpūs* 't.p.' (LKŽ tik vieną kartą užfiksuotas iš Lkv). Abu variantai turi ir juos motyvuojančius veiksmažodžius — *klañpo (klañpė, klampýti)* 'eiti, bristi per pelkę, purvus etc.', *klañpa (klañpo, klañpti)* 'klimpti'; plg. ir *klampà* 'liūnas, raistas' : *kliñpsta (kliñpo, kliñpti)* 'smegti, grimzti klampioje vietoje'. Senesniu tiek dėl platesnio vartojimo, tiek dėl pasinaudojimo ir kituose deverboliniuose vardažodžiuose laikytinas *a* laipsnio būdvardžio vokalizmas.

Lie. *marūs* 'mirtingas, mirsiantis; greitai mirštantis etc.' (Brs, Dr, Nm, Šts, Vrd, A. Juškos žodynas, S. Daukanto raštai, M. Valančiaus, Vaižganto, J. Jablonskio raštai) : *mirūs* 'mirtingas' (LKŽ tik dukart užfiksuotas iš raštų). Sinchroniškai pamatuojančius veiksmažodžius turi abu variantai — *māri, marėja (-ėjo, -ėti)* 'mirti; alkti, badėti'; plg. ir *māras* 'tokia liga; epidemija; mirtis', *marai* 't.p.' : *miršta, mira (mirė, miŗti)* 'netekti gyvybės etc.', la. *miŗstu (miru; miŗt, miŗt)* 't.p.' Senesniu laikytinas variantas su *a* laipsnio vokalizmu, nes daug plačiau vartojamas, be to, *a* laipsnis pasirodo ir kituose deverboliniuose vardažodžiuose.

Varianto šaknies struktūra irgi gali nurodyti jo kilmės senumą — lie. *jaukūs, jáukus* 'pripratęs, prijunkęs, nebaikštus; malonus, meilus' (plačiai vartojamas), la. *jaũks* 'zahn; heiter, schön; anmutig; sittlich schön', lie. *jauklūs* 'jaukus, greit prijaukinamas' (Kair) : *junkūs* 'lengvai, greit prijunkstantis' (raštai). Variantas *junkūs* turi šaknyje intarpą *-n-* iš veiksmažodžių lie. *jũnksta (jũnko, jũnkti)* 'atpras-

ti nuo žindimo; jaukintis', *jũnko* (*jũnkė, jũnkyti*) 'atpratinti žįsti; mokyti' — ide. šaknis **euk-*. Be to, būdvardis *junkũs* užfiksuotas tik iš kai kurių žodynų, o ne iš tarmių. Šaknies *a* laipsnį pagrindžia veiksmažodžiai lie. *nujaũkti* 'nuprasti', *prijaũkti* 'priprasti', *apsijaukti* 'apsiprasti', la. *jaukt* 'gewöhnen'. Varianto balt. **jaukus* senumą patvirtina ir jo vartojimo arealai (plačiai tiek lietuvių, tiek latvių kalboje).

Be šių minėtų variacijų, kurioms galima su didesne ar mažesne tikimybe nustatyti pirminį variantą, yra ir tokių, kurių abu šaknies laipsniai vienodai palaikomi veiksmažodžiu. Šiuo atveju senesnį variantą ne visada įmanoma nurodyti.

Lie. *dalgũs* 'dilgus, dagus' (Ml, Prng, Tvr) : *dilgũs* 'dalgus, aštrus' (Skr, Str). Variantą su *a* laipsniu palaiko veiksmažodis *dálgo* (*dálgė, dálgyti*) 'dilginti', o variantą su silpnuoju laipsniu *dilgo* (*dilgė, dilgyti*) 'dilginti' ir *dilga* (*-ėjo, -ėti*) 'niežėti, perštėti; rūpėti'. Santykinio variantų senumo nustatyti negalima.

Lie. *gaudũs* 'skardus, skambus; liūdnas, graudus' (Varn, Ožkabaliai, raštai), la. *gàuds* // *gàužs* 'graudus, gaudus' (plačiai vartojamas) : lie. *gũdũs, gũdus* 'liūdnas, graudus; nykus; baisus' (Al, Alv, Brt, Jsv, Kb, Kč, Klvr, Knv, Mrc, Mrk, Vrn, Vs). Abu variantai motyvuoti veiksmažodžiais — lie. *gaũdžia* (*gaũdė, gaũsti*) 'bimbti (apie varpus); skambėti, staugti; dejuoti; verkti, apraudoti', la. *gaũžu* (*gaũdu, gaũst*), *gàust* 'jammern, klagen'; plg. ir la. *gauda* 'Klage; Schmerz, Wehklage', *gaudi* 'Wehklage' : lie. *gũdo* (*gũdė, gũdyti*) 'gąsdinti, baidyti'; plg. ir la. *gũdas* 'Klagen, wehmütige Laute' bei lie. *gũdas* 'vidurnaktis, nakties gũduma' (dėl visų minėtų žodžių reikšmių sąryšio žr. Karaliūnas, 1987: 46—47). Taigi ir šiuo atveju praktiškai neįmanoma nustatyti būdvardžio senesnio varianto. Galima pasakyti tik tiek, kad variantas **gaudus* siekia rytų baltų epochą.

Lie. *gvalbũs* 'kuris gerai gvalbosi; gvaldus' (Kair) : *gvilbũs* 'kuris gerai gvilbosi' (iš Žemaitės raštų). Abu būdvardžiai laikytini sinchroniškais vediniais iš atitinkamų veiksmažodžių — *gvalbo* (*gvalbė, gvalbýti*) 'gvaldyti' (LKŽ užfiksuotas ir iš Kair!) : *gvilbo* (*gvilbė, gvilbýti*) 'gvildyti, gliaudyti' (LKŽ ir iš Žemaitės raštų).

Lie. *kraupũs* 'bailus; jautrus; nejaukus; nelygus' (Grz, Jz, Pkl, Sr, Svn, Šll, Vlkv), la. *kraũps* 'uneben, rauh' : lie. *krupũs* 'bailus; kraupus; žvarbus' (Pn, K. Sirvydo, A. Juškos žodynai), la. *krups* 'winzig; krumm (nur von Bäumen)', lie. *kruplũs* 'bailus' (Sb), *krupnũs* 'baugus' (Ėr), *krupsnũs* 'trapus' (Lb). Būdvardžio variantą su *a* laipsnio vokalizmu palaiko veiksmažodžiai lie. *kraũpia* (*kraũpė, kraũpti*) 'gąsdinti; barti' (*susikraũpti* 'susitraukti nuo šalčio'), la. *kraupt* 'rauh, schorfig werden'; plg. ir lie. *kraupaĩ* 'obelų vaisius gadinančios rauplės', *kraũpos* 'agrastinis valkčiagybis', la. *kraũpa* 'sich losgelöst habende Baumrinde etc.' Variantus su silpnuoju vokalizmo laipsniu paremia lie. *kruĩpa* (*krũpo, krũpti*) 'šašti, nižti; rupti; stingti', *kriuĩpa* (*kriuĩpo, kriũpti*) 'aptekėti šašais; darytis nelygiam', la. *krũpu* (*krupu, krup*), *krup* 'gründig od. rüdig werden; verkümmern etc.' (dėl

visų reikšmių siejimo žr., pvz., Būga RR II: 225). Taigi tiek **kraupus*, tiek **krupus* rodo rytų baltų senumą. Vis dėlto platesnis vartojimas deverbaliniuose vardažodžiuose galėtų rodyti *a* laipsnio pirminę padėtį.

Lie. *laupūs* 'lupus; išlaidus' (Rm, Skd) : *lupūs* 'kuris lengvai lupasi' (Jnš, Lnk, LnkV, Skr, Šts), *lupnūs* 'lengvai lupamas' (Ps, Sb). Abu variantai palaikomi veiksmažodžiais — lie. *laūpo* (*laūpė*, *laupyti*) 'lupinėti, laužyti rankomis duoną; prk. plėšti, grobti etc.', la. *lāupu* (-īju, *lāupīt*) 't. p.', lie. *laūpia* (*laūpė*, *laūpti*) 'su pirštais lupti; ryti, ėsti', la. *lāupju*² (*lāupu*, *lāupt*) 't. p.'; plg. ir la. *laupa* 'Beute; atplėsums nuo vāts' : lie. *lūpa* (*lūpo*, *lūpė*; *lūpti*) 'lupenas, žievę imti; skusti etc.', la. **lupu*, *lupt*) 't. p.'; plg. ir lie. *lupà* 'žievė, luobas; lupimas', la. *lupa* 'Scherbe, ein kleines Stück, Fetzen'. Variantai laikytini sinchroniškais dariniais.

Lie. *skalūs* 'gerai skylantis, skilus' (plačiai vartojamas) ir 'skambus, aiškus' (Sld, A. Juškos žodynas), la. *skalš* 'helltönend, klar (von der Luft); spröde; leicht spaltbar etc.', lie. *skalnūs* 'gerai skylantis' (Drsk, Dsm), *skaldūs* 't. p.' (Dv, Pv) : *skilūs* 't. p.' (Ds, LnkV, Rs, Šts, žodynai), *skilnūs* 't. p.' (Šr, Trgn). Abu šaknies variantai pagrindžiami atitinkamais veiksmažodžiais — lie. *skāli* (-ėjo, -ėti) 'skeldėti, sproginėti'; plg. ir *skāldo* (*skāldė*, *skāldyti*) 'iter. skelti', la. *skaldu* (-īju, *skalđīt*) 't. p.', iš kurio variantas *skaldūs*; dėl vokalizmo plg. ir lie. *skalà* 'skeltinis šakalys, deginamas pasišviesti etc.', *skālas* 't. p.', la. *skals* 't. p.' : lie. *skýla*, *skýlna*, *skilsta* (*skilo*, *skilti*) 'plyšti, trūkti į dalis etc.', la. *škiļu* (*škiļu*, *škiļt*) 'Feuer anschlagen etc.'; plg. ir lie. *skilà* 'skeltas pagalys; atplaiša', la. *škila* 't.p.' Galima būtų manyti, kad senesnis yra variantas balt. **skalus*, nes jis vartojamas ir lietuvių, ir latvių kalboje.

Lie. *smaigūs* 'kuris greitai sminga; smailus; smalstus etc.' (Drsk, Krtn, Rs), *smaiglūs* 'skvarbus, įdėmus' (M. Nydermano žodynas), *smaigstūs* 'kuris visur landžioja, smaigstosi' (Dr, Krš) : *smigūs* 'skvarbus (apie akis, žvilgsnį)' (iš raštų), *smiglūs* 'smingantis; skvarbus' (Nč). Būdvardžio variantus su *a* laipsnio vokalizmu paremia veiksmažodžiai *smaigo* (*smaigė*, *smaigyti*) 'badyti; bedžioti, kaišioti etc.', *smaigsto* (*smaigstė*, *smaigstyti*) 't. p.' — iš šio išvestas *smaigstūs*; dėl vokalizmo plg. ir *smaigà*, *smaigas* 'plona kartis; į žemę įsmeigiama kartis; iešmas; tvoros virbas etc.' Būdvardžio variantai su silpnuoju vokalizmo laipsniu palaikomi veiksmažodžio *smiŋga*, *smeŋga* (*smigo*, *smigti*) 'lįsti gilyn; staigiai leistis; klimpti etc. Tiek dėl *a* laipsnio dažnesnio vartojimo deverbaliniuose vardažodžiuose, tiek dėl paties būdvardžio varianto *smaigūs* platesnio vartojimo tarmėse jį būtų galima laikyti senesniu.

Apibendrinant analizuotą variacijų tipą *a* : *silpnasis laipsnis* (lygiai kaip ir variacijų tipui *a* : *e*), atrodo, kad faktai leidžia beveik vienareikšmiškai tvirtinti, kad pirminiai yra variantai su šaknies vokalizmo *a* laipsniu. Tai rodo variantai, turin-

tys izoliuotą vokalizmą (lie. *alsùs, rajùs, sarpùs, smardùs, nartùs, laipùs, baugùs, slaidùs*, balt. **spandus*), ir variantai, kurie vartojami tiek lietuvių, tiek latvių kalboje (lie. *baugùs* — la. *baūgs*, lie. *gaudùs* — la. *gàuds // gàužs*, lie. *jaukùs* — la. *jaūks*, lie. *skalùs* — la. *skalš*; bet plg. ir lie. *kraupùs : krupùs* — la. *kraūps : krups*, lie. *slaidùs : slidùs* — la. *slaīds : slids*). Tai lyg ir netikėta, nes prieštarauja tradicinei indoeuropeistikos tezei, kad seniausieji ide. *u*-kamieno būdvardžiai turi priesagos kirtį ir silpnojo laipsnio šaknies vokalizmą, ir tezei, kad tarp silpnojo ir ide. **o* laipsnio iš pradžių būta papildomosios distribucijos — t.y. **o* laipsnis pasirodė tik ten, kur silpnasis laipsnis dėl fonologinių priežasčių negalėjo atsirasti (Gamkrelidze, Ivanov, 1984 I: 172—181). Paaiškinti šį skirtumą galima dvejopai. Visų pirma, seniausias *u*-kamieno būdvardžių modelis gali būti užleides vietą kitam — su *a* laipsnio šaknies vokalizmu, ir pats ištirpęs tarp šių žodžių nebejaučiamas kaip atskiras modelis. Kai kurie žodžiai (*būgùs, slidùs*) gali būti išlikę iš seniausios epochos, tačiau taip pat galima manyti, kad jie sudaryti dabartiniu laikotarpiu, kai šaknies laipsnis jau nėra specifinis morfonologinis būdvardžių rodiklis. Antra vertus, kaip autorius bandyta parodyti (žr., pvz., Vanags, 1989), įmanoma, kad daugelis nagrinėtų būdvardžių gali turėti antrinį *u*-kamina vietoj senesnio *o*-kamieno (sen. graikų φορός tipo).

Variacijų tipas *a : e : silpnasis laipsnis*. Tai, kas ką tik pasakyta, visai tinka ir toms variacijoms, kurių nariai turi visus tris įmanomus šaknies laipsnius — *a : e : silpnąjį laipsnį*. Keliskart ir šiam tipui užfiksuoti variantai su izoliuotu šaknies vokalizmu, irgi tik *a* laipsnio.

Lie. *gaižùs* 'negardžiai rūgštus, kartus; kuris skiriasi, renkasi valgį; įnoringas' (plačiai vartojamas), la. *gàizs², gaīzs²* 'negardžiai rūgštus, kartus', lie. *gaižlus* 'nepatenkintas, priekabus' (LKŽ tik vienas pavyzdys iš raštų) : *giežùs* 'sugišęs, viskuo nepatenkintas' (Šts, Pln, Tl, Vvr) : *gižùs, gyžùs* 'sugišęs; aitrus; įkyrus' (Grg, Krtv, Pc, Plt, Slk, Slnt, Srv, Šll, Šts, Vrd), *gižlùs, gyžlùs* 't.p.' (Kltn, Lkv, Šll, Upn), *gižnùs* 't.p.' (Rm). Šalia varianto balt. **gaižus* yra tik veiksmažodis lie. *gaižta (gaižo, gaižti)* 'apgižti', kuris yra aiškiai antrinis vedinys iš būdvardžio — tai rodo *a* laipsnis prie *-sto-* priesagos (plg. Kazlauskas, 1968 : 319). Kiti būdvardžių variantai turi pirminius juos pamatuojančius veiksmažodžius — lie. *giēžia (giēžė, giēžti)* 'ėsti, graužti (gerklėje); gaižiuliui būti etc.' ir *geīžia (geīžė, geīžti)* 'pykti, keršyti' : *gỹžta, giñža (gižo, gižti)* 'imti rūgti', *gỹžta (gỹžo, gỹžti)* 't. p.' Aišku, kad dėl vokalizmo izoliacijos ir dėl paplitimo abiejose rytų baltų kalbose senesniu iš visų variantų laikytinas balt. **gaižus*.

Lie. *stangùs* 'nepasiduodantis lenkti, nelankstus; standus; tankiai austas etc.', *stangrùs* 't.p.' (abu plačiai vartojami) : *stengrùs* 't.p.' (iš raštų), la. *steñgrs* 'tvirtas, stiprus; griežtas', *steñgs* 't. p.' : lie. *stingrùs, stīngrus // stiñgras* 'standus; nelankstus; tvirtas', la. *stiñgrs* 't. p.', lie. *stingùs* 'linkęs stingti, sustingęs' (Trgn,

žodynai), la. *stings* 't.p.' Variantas su *a* laipsniu visai izoliuotas; plg. tik daiktavardžius lie. *stangas*, *stangà* 'pastanga; diafragmos ir pilvo raumenų susitraukimas'. Variantai su *e* ir su silpnuoju laipsniu motyvuoti atitinkamais veiksmažodžiais — lie. *sténgia* (*sténgè*, *sténgti*) 'galėti, pajėgti; įtempti jėgas ką darant etc.' : *stingsta* (*stingo*, *stingti*) 'kietėti, darytis nejudriam, nelanksčiam', la. *stiņgstu* (*stiņgu*, *stiņgt*) 't.p.' Dėl šaknies vokalizmo izoliacijos seniausiu laikytinas variantas su *a* laipsniu.

Kiti būdvardžiai, turintys visus tris įmanomus šaknies vokalizmo laipsnius, turi kiekvienam variantui ir jį pamatuojantį veiksmažodį, pvz., lie. *daigùs* 'kuris gerai, lengvai dygsta; dygus, aštrus; dagus' (Kair, Km, Rdm, Užv), *daiglùs* 'kuris gerai, lengvai dygsta' (Sb), *daigslùs* 't.p.' (Ps, Šmn), *daigšlùs* 't.p.' (Užp) : *dieglùs* 'staigus ir aštrus (apie skausmą)' (Trgn), *deigšlùs* 'kuris gerai dygsta' (Ds) : *dygùs*, *digùs* 'duriantis, aštrus; pašaipus; daigus' (plačiai vartojamas), *dyglùs* 't.p.' (Grž, Gršl, Užv). Atitinkami veiksmažodžiai — *dáigo* (*dáigè*, *dáigyti*) 'diegti, daiginti; gelti, skaudėti', la. *daigu*, *daidzu* (-īju, *daidzīt*) 'trackeln, nähren, schnell, gewandt laufen'; plg. ir lie. *daigà* 'dygimas, daiglius', *dáigas* 'daiga, diegas; daigykla', la. *daiga*, *daigs* 'eine lange, dünne Stange' : lie. *dīēgia* (*dīēgè*, *dīēgti*) 'sodinti, daiginti; gelti', la. *diēdzu* (*diēdzu*, *diēgt*) 'stechen, fädeln; schlagen; nähren' : lie. *dýgsta* (*dýgo*, *dýgti*) 'leisti daigą; durti', la. *dīgstu* (*dīgu*, *dīgt*) 't.p.', lie. *dýgi*, *dýga* (-ējo, -ēti) 'diegti, perštėti; daigus leisti'. Iš visų būdvardžių variantų seniausias turėtų būti *daigùs*, nes *a* laipsnis būdingas ir kitiems deverbaliniais vardažodžiams.

Lie. *draikùs* 'kuris lengvai draikosi; kuris driekiasi pažeme; valkus, tąsus; šankus' (Gr, Kair, Šv), *draiklùs* 'padrikas' (LKŽ vienas pavyzdys iš raštų) : *driekus* 'tąsus, valkus' (LKŽ vienas pavyzdys iš raštų) : *drikùs* 'kuris žeme driekiasi, susidraikęs' (Ds, Mt), *driklùs* 'kuris lengvai draikosi' (Varn). Visus variantus paremia veiksmažodžiai — *draiko* (*draikè*, *draikyti*) 'iter. driekti; lakstyti; valkiotis etc.'; plg. ir *draikà* 'gyvulių poravimosi metas', *draikai* 'išdraikyti šiaudai ar šienas, padraikos; kraikas' : *driēkia* (*driēkè*, *driēkti*) 'tęsti, traukti; skleisti; vilktis etc.' ir *dreīkia* (*dreīkè*, *dreīkti*) 'draikyti, driokti' : *driņka* (*driko*, *drikti*) 'driektis, draikytis; slisti etc.' Senesniu galima laikyti variantą *draikùs* dėl *a* laipsnio plataus vartojimo ir kituose deverbalinuose vardažodžiuose.

Lie. *raiškùs*, *ráiškus* 'aiškus, ryškus; vaizdingas, ekspresyvus' (Kp, M. Daušos, K. Sirvydo raštai) : *reiškus*, *reiškùs* 'ryškus, išraiškingas; lengvai suvokiamas' (Nj, senieji raštai) : *ryškùs*, *riškùs* 'labai aiškus, raiškus; kuris dėmesį patraukiančios spalvos etc.' (Brž, Lnkv, Vlž, Kp, Sml, Tr). Visi variantai turi ir atitinkamus veiksmažodžius — *ráiško* (*ráiškè*, *ráiškyti*) 'pranešti, reikštis, rodytis' : *reiškia* (*reiškè*, *reikšti*) 'turėti reikšmę, žymėti ką nors; tam tikru būdu rodyti, perteikti etc.' : *rýkšta* (*rýško*, *rýkšti*) 'darytis raiškiam; pasirodyti; skleisti'. Visi būdvardžio

variantai laikytini sinchroniškais dariniais, nes pirminį variantą šiuo atveju neįmanoma nustatyti.

Taigi ir *u*-kamieno būdvardžių šaknies balsių variacijų tipo *a : e : silpnasis laipsnis* pirminiais laikytini variantai su *a* laipsnio vokalizmu (balt. **gaižus*, lie. *stangùs*, *daigùs*, *draikùs*), o kitų variantų vokalizmas yra antrinis — pagal atitinkamų veiksmažodžių vokalizmą.

LITERATŪRA

Ambrazas, 1990 — Ambrazas S. Lietuvių kalbos istorinės žodžių darybos principai. — *Lituanistica*, 1990, nr. 1, p. 59—65.

Ancītis, 1977 — Ancītis K. Aknīstes izloksne. Rīga, 1977.

Arumaa, 1951 — Arumaa P. Sur l'histoire des adjectifs en *-u* en balto-slave. — *Slaviska institutet vid Lunds universitet. Årsbok*, 1948—1949, p. 24—105.

Drosdowski, 1963 — Drosdowski G. u.a. *Herkunftswörterbuch der deutsche Sprache*. Mannheim etc., 1963.

Gamkrelidze, Ivanov, 1984 I — Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Т. 1. Тбилиси, 1984.

Ivanov, 1981 — Иванов Вяч. Вс. Славянский, балтийский и раннебалканский глагол: Индоевропейские истоки. Москва, 1981.

Karaliūnas, 1987 — Karaliūnas S. Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė. Vilnius, 1987.

Kazlauskas, 1968 — Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. Vilnius, 1968.

Skardžius, 1935 — Skardžius P. Analoginė balsių kaita. — *Archivum Philologicum*, t. 5, p. 59—65.

Vanags, 1989 — Vanags P. On the History of Baltic *u*-Stem Adjectives. — *Baltistica*, t. 25(2), p. 113—122.

Varbot, 1984 — Варбот Ж. Ж. Праславянская морфонология, словообразование и этимология. Москва, 1984.

Venckutė, 1981 — Venckutė R. Metafonija, apofonija ir neoapofonija. — *Baltistica*, t. 17(1), p. 177—184.

ROOT VOWEL VARIATIONS IN *u*-STEM ADJECTIVES

(VARIATIONS BALT. *a : e*, *a : ZERO-GRADE*, *a : e : ZERO-GRADE*)

Summary

Root vowel variation and different variants in Baltic *u*-stem adjectives (e.g., Lith. *dagùs : degùs*) have originated as a result of mixing different word-formation patterns owing to the productivity of *u*-stem adjectives. Baltic *a* grade is to be considered primary where root vocalism is formed by a single vowel (variation *a : e*, root pattern -CVC-; e.g., *dagùs*, *lakùs*, *lapùs*, *drabùs*, *srabùs*). The same assertion is right for the variation *a : e* in variants with root pattern -CViC-, -CVRC- (e.g., *brandùs*, *drasùs*, *dalsùs*, *garbùs*, *dargùs*). Zero-grade must have been primary where it is possible (variations *a : zero-grade*, *a : e : zero-grade*, root pattern -CViC-, -CVuC-, -CVRC-), yet relatively long ago (at least in East-Baltic) an *a* grade has become characteristic of this root pattern (e.g., *alsùs*, *rajùs*, *baugùs*, *gaudùs*, *slaidùs*).